הַגִּידִיל עֵינַי תֹּם חֻקִּים לְהוֹרוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי

חוקים להורותם

הלכות המצויים בזמני חגים ומועדים | טבת תשפ"ד לפ"ק

מתוך שיעורי הרה"ג ר' יחיאל מיכל אברהם פרידמאן שליט"א דומ"ץ סאטמאר בני ברק - מח"ס "חוקים להורותם"

בעזהשי"ת

דיני עשרה בטבת שחל בערב שבת

עשרה בטבת בערב שבת

עשרה בטבת, שונה משאר תעניות, דשאר תעניות אי אפשר שיחולו בערב שבת לפי קביעות החודש, ועשרה בטבת יכול לחול בער"ש

באבודרהם (סדר תפילות התעניות) כתב שעשרה בטבת הוא משונה משאר תעניות שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר מפני שנאמר בו (יחזקאל כד ב) בעצם היום הזה כמו ביום הכפורים, ובב"י (סי' תק"נ סעי' ג) כתב על דבריו "לא ידעתי מנין לו זה", וכתב עוד באבודרהם דעשרה בטבת חל לפעמים בששי ומתענין בו ביום, ושאר צומות לעולם אין חלים בששי.

תענית בערב שבת

מתענים בו בערב שבת כרגיל עד לאחר צאת הכוכבים.

נחלקו הראשונים (בעירובין מ' – מ"א, ובתענית י"ח) אי צריך להתענות עד הלילה, או להפסיק התענית כשגמרו להתפלל קבלת שבת מבעוד יום, דיש הסוברים דכיון שהתפללו וקיבלו שבת הרי זה נחשב כמו שהשלימו התענית עד סוף היום, ואפשר להפסיק התענית (מרדכי שם בשם הר"מ ועוד ראשונים), והביא שרבינו יצחק בעל התוס' עשה מעשה רב בי' בטבת בערב שבת שטעם לפני השבת, וכתב שיותר טוב שלא להשלים התענית כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, ויש הסוברים דאסור להשלים התענית עד הלילה וצריך להפסיק מבעוד יום, ויש הסוברים דצריך להשלים התענית עד הלילה (רוקח, ראבי"ה, ר"ן מובא בד"מ, ועוד), ולמעשה בשו"ע (סי' רמ"ט סעי' ד') פסק דצריך להשלים התענית, והרמ"א מחלק בין תענית יחיד דא"צ להשלים, לתענית ציבור דצריך להשלים, ובביאור הלכה האריך והביא דברי המהרי"ל דכן הוא נוהג, וכתב דכן נהגו העולם, וכן כתבו למעשה רוב האחרונים, וכן נוהגים להשלים התענית.

טעימת תבשילי השבת

לטעום מתבשילי השבת בכדי לידע אם יש בהם די מלח או תבלין, אם צריך לכך יש לסמוך להחיר לטעום מעט ולפלוט, דהיינו שלא לבלוע כלום.

דבסי' תקס"ז חולקים השו"ע והרמ"א אי מותר לטעום ולפלוט בכל התעניות דדעת המח' דמותר, והרמ"א הביא דעת מחמירין וכתב דהכי נוהגין, ובמשנ"ב (סק"ו) הביא מהח"א דבמקום סעודת מצוה שמבשלים ביום לצורך הלילה יש לסמוך על המחבר ולטעום ולפלוט כנ"ל, וא"כ הוא הדין בתבשילי השבת שהם לצורך סעודת שבת שהוא מצוה, ובפרט שמובא בפוסקים שמצוה לטעום עי' מ"א (סי' ר"נ), וכן במטה משה כתב שמנהג אנשי מעשה לטעום התבשילים בע"ש בכדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלים לתאוה.

רחיצה ותספורת בער"ש

רחיצה בחמין, נטילת ציפרניים, ותספורת מותר כרגיל, ואף המחמירים בשאר צומות שלא לרחוץ גופו בחמין, בער"ש אין להחמיר מפני כבוד השבת.

דבכל התעניות מצינו שני חומרות ברחיצה, **חומרא א)** דברי המשנ"ב (סי' תק"נ סק"ו) בשם אחרונים [לכאו' כוונתו להמ"א בשם השל"ה וכ"כ בא"ר דכוונת השל"ה להחמיר בכל הדברים כמו בת"ב] דראוי לבעל נפש להחמיר הכל כמו בת"ב דמעיקר הדין

היה צריך להחמיר בכולן ורק משום שאין הציבור יכולים לעמוד בו לא החמירו, אבל מי שיכול לעמוד בו יש להחמיר, ובשעה"צ (סק"ח) הביא דברי הרמב"ן בתורת האדם דכתב טעם להחמיר דרק בזמן שלא היו גזירות הקילו בשאר הצומות, אבל כשמצוי גזירות יש להחמיר, ובפמ"ג (משב"ז א) כתב דרחיצה שאסרו היינו בחמין, **חומרא ב)** דעת הב"ח ומובא בעטרת זקנים ובשעה"צ (סק"ח) דנהגו שלא לרחוץ כלל בתענית וראייתם מהגמ' (ר"ה י"ח:) [וכן מבואר בטורי אבן (ר"ה שם), וכרם שלמה (סי' תקס"ז) דאסור רחיצה מעיקר הדין, וכולם נתכוונו לאותה ראיה מהגמ' שם, עי' שו"ת שיח יצחק (סי' רמז)], ובער"ש כתב במשנ"ב בשם הא"ר (סק"ב) דאין להחמיר מפני כבוד השבת [אלא דיל"ע דהמשנ"ב כתב דבער"ש אין להחמיר על חומרת הבעל נפש של המ"א בשם השל"ה, ולכאו' בא"ר כתב כן שאין להחמיר לגבי מנהג הב"ח, ואפשר דהמשנ"ב למד דפשוט הוא דמותר, וכל שכן הוא, דאם לפי מנהג הב"ח מותר בער"ש, כל שכן חומרת המ"א שאינו אלא לבעל נפש].

וכן כתב בספר רוח חיים (לר"ח פאלאג'י, סי' תקס"ו אות ד) דאף לפי הטורי אבן (ר"ה י"ח:) דאסור תספורת ורחיצה בשאר תעניתים, אולם לכבוד שבת לא קפדינן, וכן כתב בשו"ת שיח יצחק (וועדבוי, סי' רמז) דנראה דמעיקרא כשקבלו עליהם בזמנינו איסור רחיצה בג' צומות, כשחל י' בטבת בערב שבת, ע"ז לא קיבלו מפני כבוד השבת, אלא דהם כתבו כן לגבי המנהג או האיסור רחיצה, ולא לגבי בעל נפש שמחמיר, אלא דמסתבר דכל שכן בזה דמותר כנ"ל, והם כתבו כן גם לגבי תספורת דמותר וה"ה נטילת ציפרניים. ועדיין יש להסתפק ברחיצה שלא לצורך שבת, כגון שבכוונתו להתרחץ שנית לכבוד שבת.

קריאת ויחל ואמירת עננו

קוראים בו ויחל בין בשחרית ובין במנחה, והציבור אומרים עננו במנחה כבכל תענית.

רמ"א (סי' תק"נ סעי' ב'), ואחרונים (שם), ובמ"א (סק"ו) הביא דהביא יוסף כתב שאין קוראין בס"ת במנחה בער"ש מפני כבוד השבת, וכמו דאיתא במשנה (פ"ד דתענית) שאנשי מעמד שהיו קוראין במנחה בכל יום, לא היו קוראין במנחה בער"ש מפני כבוד השבת, שיהיה להם פנאי להכין צורכי שבת, וכתב המ"א דהאידנא קורין בער"ש משום דבזמנינו הכל מכינים מבעו"י, וכן נקטו האחרונים, אולם בזר זהב בשולחן הטהור (סי' רמ"ט סק"ד) כתב דהיה מתפלל מנחה גדולה כיון דקריאת ויחל ועננו אינו עולה יפה לכוונת עליית עולמות של מנחה בער"ש.

ולגבי "עננו" עי' באחרונים בשם יד אפרים דאומרים עננו, ושם כתב הטעם אף דאומרים "ביום צרה", דאומרים על יום זה שהוא תענית ציבור ועדיין לא נכנס שבת, אלא דלכאו' יל"ע אלו המתפללים [לדידן דנוהגים כר"ת] לאחר כניסת השבת ואומרים עננו דאפשר דכיון דעדיין לפני צאה"כ דר"ת לכן אפשר לומר יום צרה, ויש מקפידים להתפלל לפני השקיעה.

מעריב לפני צאה"כ

הרבה נוהגין להקדים להתפלל קבלת שבת ומעריב, בכדי שיוכלו לקדש בזמן צאת הכוכבים, ויצריכים לחזור לקרוא קריאת שמע לאחר צאת הכוכבים, ולא לסמוך על הקריאת שמע שעל המיטה.

מתפללין מוקדם דהרי יכולים לקבל שבת מוקדם בתפילה, ויחזור לקרות קרי"ש כיון דחובת קריאת שמע שהיא מדאורייתא יש לקרותה בלילה, לכן יחזור לקרותה לאחר צאת הכוכבים, ולא יסמוך על קרי"ש שעל המיטה כדכתב המ"א (בסי' רל"ה) ומובא במשנ"ב (סק"ב) כיון דצריך לכוין לצאת ידי מצות עשה של קרי"ש, וקרי"ש שעל המיטה אין מכוונים לשם מצוה כי אם להבריח המזיקין, ועוד טעם כיון דצריך עכ"פ כוונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא, ובקרי"ש שעל המטה אינו מכוין לזה.

ומעיקר הדין די שיקרא שתי הפרשיות, וירא שמים יקרא כל הג' פרשיות, משנ"ב סקל"א.

לקרות קרי"ש קודם הסעודה

המתפללים לפני צאה"כ נכון לחזור לקרות קריאת שמע קודם הסעודה.

לגבי איסור אכילה לפני קריאת שמע דעת המ"א (סק"ד) והט"ז (סק"ג) דיש להקל ולסמוך על מה שקרא מבעוד יום, ויקרא אחר האכילה, ובמשנ"ב (בסי' רל"ה סק"ט) הביא דברי הא"ר (סק"ג) שכתב דנכון ליזהר לקרותה בהגיע זמן צאה"כ, וכן כתב בדרך החיים בהל' שבת שירא שמים יזהר בזה לחוש להפוסקים דאין יוצאים בקרי"ש שמבעוד יום, ובמ"א (סוסק"ב) אחר שכתב דאפשר לאכול קודם כדעת רש"י, כתב דהותיקין נוהגין לקרותה מיד לאחר צאת הכוכבים, ובשועה"ר (סי' רס"ז סעי' ד') כתב דאף חצי שעה לפני צאה"כ אסור לאכול אע"פ שכבר קרא קרי"ש.

נשים שמתעגות

נשים שמתענות וברצונם לאכול כשהבעל עדיין לא חזר מבית הכנסת, יכולות לקדש בעצמם ולאכול, אולם בלא קידוש אסורות לשתות אפילו מים לחוד.

ומידי שבוע אחר הדלקת הנרות לכתחילה ג"כ אסורות אפילו בשתי' לחוד, דכבר נתחייבו בקידוש, ובשעת הדחק יש לשאול רב.

קידוש בין שש לשבע

הנוהגים שאין מקדשים בליל שבת בין שעה ששית לשביעית, בשבת זו שלאחר העום, יש שמקילים בזה.

בשו"ת נשמת שבת (דיני קידוש סי' מ'), הביא דעובדא ידענא ממרן רבינו מסאטמאר זצ"ל כשחל עשרה בטבת בערב שבת שעשה קידוש בין שעה ו' לשעה ז', וכתב שם ששאלו את רבינו אם דעתו שאין להקפיד בזה, והשיב שחמיו הרה"ק מפלאנטש ז"ל לא

הקפיד על זה, והוא מסתפק שם אי דעת רבינו בכלל לא להקפיד או דייקא לאחר התענית, ומובא (קונ' אור ישראל) שבבעלזא הקפידו אפילו כשחל תענית בער"ש, שלא לקדש בין שש לשבע, והרה"ק מהר"א מבעלזא זצ"ל זירז עצמו בליל שבת תיכף אחר התפילה לקדש קודם השעה שש [אלא דבס' קודש הילולים עמ' קה מובא דבא"י הורה שא"צ להמתין כלל, ויש שכתבו דאף בא"י צוה להמתין].

אמירת אב הרחמים

מובא בשם הרה"ק ר' שמעון מיערוסלאוו זצ"ל שכשחיה מקדש בין שעה ששית לשביעית היה אומר הפיוט "אב הרחמים הוא ירחם... ויציל נפשותינו מן השעות הרעות וכו'",

ומובא דרבינו מסאטמאר זצ"ל לעת זקנתו כשחל י' בטבת בער"ש ערך השולחן בחדרו ביחידות וזימר שלום עליכם באופן שסיים הזמירות של לפני הקידוש עד שעה שבע, וכששאלוהו אם צריך להמתין ביום התענית עד שבע, הי' משיב שישנה סגולה מקובלת לומר "אב הרחמים", וסיפר שחותנו לא הקפיד בזה כנ"ל, מובא בזמירות דברי יואל (אות לא), וכן מובא בס' נטעי גבריאל דהרה"ק האמרי חיים זצ"ל בי' בטבת קידש לאחר שש ואמר "אב הרחמים", אולם בזמירות ברך משה (פ"ט אות יח) מובא דלא אמר אב הרחמים בי' בטבת כשקידש לפני שבע.

שטיפת הפה לפני קידוש

מותר לשטוף הפה במים לפני קידוש (מ"א סי' רע"א ס"ק ה').

להזדרז בעשיית קידוש לצורך בני הבית

ראוי להזדרז בעשיית קידוש, ואף מידי שבת בשבתו ראוי ליתן שימת לב בזה לעורך בני הבית.

מסתבר דראוי להזדרז דהרי אין להתענות בשבת, ולדעת השו"ע הרי מפסיקין התענית מבעו"י, ואף דאנן משלימין התענית, אולם ראוי שלא להתענות יותר ממה שצריך, וכן מבואר בתהל"ד המובא להלן בסוף המאמר, וכל שכן כשיש בני בית שמתענים, וראוי להעתיק מה שכתב בליקוטי מהרי"ח (ל"ב:) דמי שיש אצל שולחנו אורחים עניים אשר הם רעבים וצמאים, אם כן גדול כח מתנת עניים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים, ואין להתאחר ויעשה תיכף קידוש. ואולי כמו כן מי שבני ביתו רעבים וצמאים שצריך ליתן דעתו עליהם, וכידוע שהחפץ חיים כשהיה לו אורחים אז מיד כשנכנס לביתו קידש ונטל ידיו לסעודה, ורק אחר שאכלו כראוי זימר "שלום עליכם" וכו', שהמלאכים אינם רעבים ויכולים ליתן להם שלום אח"כ, משא"כ האורחים.

קידוש לפני צאת הכוכבים

יש לדון האם אפשר לקדש לפני צאת הכוכבים, ולשתות היין מיד בצאת הכוכבים.

בפשטות היה אפשר לקדש מבעוד יום סמוך לצאה"כ, ולשתות היין אף שברכת הגפן היתה בשעת התענית שעדיין השתיה אסורה, וכפי שמצינו בפמ"ג (סי' ר"ו א"א סק"ח) שכתב דמי שבירך על מאכל בתענית אם המתין עד אחר התענית בלא היסח הדעת יכול לאכול המאכל ע"כ, וכן כתב בזר זהב בשולחן הטהור (סי' רמ"ט סק"ד) דבי' בטבת בער"ש היה מכוון ומצמצם לומר קידוש קרוב לצאה"כ שיהיה השתיה בצאה"כ, ומעט פחות אין קפידא ע"כ.

אלא דיש לדון לפי פירוש הפמ"ג (משב"ז סי' תע"ב סק"א) דלכן אין לקדש בליל פסח לפני הלילה, כיון דצריך שהקידוש תהא במקום סעודה, וכל זמן שאסור לאכול מצה, אינו נחשב במקום סעודה, [ובאחרונים שם עוד טעמים בזה, ועי' ישוע"י שם] לפי"ז אפשר דכל זמן שאסור לאכול מחמת התענית, אינו חשיב מקום סעודה, ואף דביכלתו לאכול מיד לאחר צאה"כ.

קידוש במקום סעודה

אם מפסיק בשתיית שאר משקין בין קידוש לסעודה, צריך להקפיד שלא להפסיק זמן רב, ובמקום הצורך [שאין ביכלתו להתחיל תיכף הסעודה] יכול לסמוך על אכילת מזונות.

דבעינן שהקידוש תהא סמוכה לסעודה, ובליל שבת חמיר טפי דיני קידוש במקום סעודה משבת שחרית עי' משנ"ב (סי' רע"ג סקכ"ו), לענין דבליל שבת אין לסמוך על שתיית יין במקום סעודה, ובפשטות מבואר שם דעל מזונות אפשר אף לכתחילה לסמוך אפילו בליל שבת, וכן מבואר במ"א (שם סקי"א), אלא כיון דיש פוסקים [ביאוה"ל שם בשם הגר"א, שו"ת בנין עולם סי' ח' ועוד] דאין יוצאים קידוש אלא על סעודה ממש, ובשו"ת עין יצחק (סוס"י י"ב) כתב להחמיר בזה בליל שבת, לכן כתבנו דלכתחילה נכון שיקיים סעודה ממש סמוך לקידוש, ורק במקום הצורך יש להקל במזונות, ומובא דהחזו"א אכל מזונות לאחר קידוש בליל שמח"ת.

שתיית משקים וקאוו"ע לאחר קידוש

השותה קאווע או משקים לאחר קידוש, אם שתה רוב רביעית מהיין אינו מברך ברכה ראשונה לפני השתיה, ואם שתה מהיין פחות מרוב רביעית נכון להוציא את המשקין בברכה מאחר או לברך על מין אחר שברכתו שהכל.

בשו"ע (סי' קע"ד סעי' ב') דיין פוטר מיני משקין, ובאחרונים שם דהיינו אם היה דעתו עליהם או שהיו על השולחן או שהוא רגיל בכך, אלא דברעק"א הביא בשם בתי כהונה דיין של מצוה אינו פוטר שאר משקין, חוץ מיין של קידוש, ובפשטות מבואר בבתי כהונה דיין של קידוש הכוונה היכא דשותה יין גם בתוך הסעודה כמו בסעודה שאחר הקידוש, דבזה ניכר דכוונתו בשתיית היין

אינו לצורך מצוה לחוד, אלא גם לצורך שתיה, ולכן בכה"ג שפוטר המשקין טוב שישתה יין גם בתוך הסעודה, אולם בדע"ת שם ועוד משמע דבכל ענין פוטר יין קידוש.

והא דכתבנו דבפחות מרוב רביעית יפטור המשקין מאחר, כיון דאז נחלקו האחרונים האם יין פוטר משקין, (עי' ביאוה"ל ריש סי' קע"ד).

ברכה אחרונה

אם שותה מהמשקין שיעור רביעית בבת אחת, מברך לאחריהם ברכה אחרונה.

הא דמברך עליהם ברכה אחרונה אף אם פטר את המשקין מברכה ראשונה בברכת היין, אולם כיון דאינו מברך מעין ג' על היין, לכן צריך לברך לחוד על המשקים ברכה אחרונה, שועה"ר סוס"י רע"ב.

והנה בשועה"ר (סי' קע"ד סעי' ז') ובמשנ"ב (סקל"ז) כתבו דלכתחילה לא ישתה משקין רביעית לפני הסעודה עפ"י ספיקת המ"א (שם סק"ד) דהיכא דשותה גם בתוך הסעודה לחוש להפוסקים דצריך לברך על משקין שבתוך הסעודה, ולשיטתם אין לברך על משקין שלפני הסעודה, אולם לכאו' בקידוש שפטר את המשקין בברכת היין לא שייך ספק זה, דאם לא יברך ברכה אחרונה על המשקין שלפני הסעודה, אזי המשקין שבסעודה יפטרו בברכת היין ולא בברכת המשקין, ולכן יכול לשתות שיעור, ויברך ברכה אחרונה, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א, ואף אם שתה רק מעט יין עכ"ז יש לצרף לגבי ספק זה השיטות דאף מעט יין פוטר משקין.

ואם שתיית המשקין הוא בכדי לסלק את ההתייבשות מפיו שבא מחמת החום ומונע ממנו את האכילה, אינו מברך לאחריו.

עפ"י הביאוה"ל (סי' קע"ד סעי' ו' ד"ה ואפי' בשם החיי"א) דזה נחשב צורך סעודה, אולם צריך לדקדק היטב בזה, דלפעמים די לו מעט משקין בכדי לעורר תאות המאכל, והוא שותה הרבה משקין, אזי אם רביעית מהמשקין ששתה אינו בא לצורך האכילה, צריך לברך אחריו.

שתיית קאווע בלא ברכה אחרונה

השותה קאווע עם חלב כשאינו מברך לאחריו כגון ששותה בכדי לאכול לתיאבון, יש לעיין בזה.

דכיון דאינו מברך לאחריו, ולהרבה פוסקים (כדמבואר באחרונים בשו"ע יו"ד סי' פ"ט ועפ"י הזוהר) אין לאכול חלב ובשר אלא בהפסק ברכה אחרונה ביניהם, אפשר דזה נחשב סעודה אחת, דיש לומר דכיון שפטור מברכה אחרונה על הקאווע, ובפרט שלפני הסעודה הוא נוטל ידיו לחוד ומתחיל סעודה חדשה, אין זה נחשב סעודה אחת, וכן מובא בתשוה"נ (ח"ז סי' ק"ג) ובעוד הרבה פוסקים, ומהרה"ג הגרמ"ש קליין שמעתי דדינו כסעודה אחת ויש לשתות בענין שיברך ברכה אחרונה, וכשאוכל פחות מכשיעור עי' ביד יהודה (ס"ק ו') ובדרכ"ת (ס"ק ט"ז) דזה נחשב סעודה אחרת.

שתיית קאווע בסעודה

אסור לשתות קאווע עם חלב בסעודת השבת [אפילו בתחילת הסעודה] שאוכלים בה בשר.

דלהרבה פוסקים אין לאכול חלב עם בשר בסעודה אחת, ואפשר דבשעת הדחק כגון מי שקשה לו בלא זה לאחר תענית, והוא כבר באמצע הסעודה יש להקל ולסמוך על הרבה פוסקים [מ"א סי' תצ"ד סק"ו ומשנ"ב שם סקט"ז ועוד], דאחר גבינה מותר אכילת בשר באותה סעודה.

מי שלא התפלל לפני צאה"כ

מי שלא התפלל מעריב וקבלת שבת לפני צאת הכוכבים, יש אומרים דנכון שיקדש ויטעום מעט כזית או כביצה, ואחר כן יתפלל.

בתהל"ד (סי' רמ"ט אות ה) כתב כן (עפ"י המ"מ בשם הראב"ד) לאלו המתענים בערב שבת תענית יחיד דאחר צאת הכוכבים לא יתפללו כשהם עדיין בתענית, דחוששין דהיכא דאין צריך להתענות אסור לו להתענות, ולכן צריך לקדש קודם שיתפלל, ויקדשו ויאכל כזית או כביצה פת, וזהו נחשב אכילה מועטת שמותר לפני קריש"ש, ובבין השמשות הוא מסתפק שם, אולם מובא (חוט שני סי' קלא סעי' ד') דהחזו"א התפלל מעריב אף בשבת כזו כדרכו דהיינו ארבעים דקות לאחר השקיעה, וכן נוהגים בהרבה מקומות.

אכילה לפני קבלת שבת

הרוצים להתפלל קבלת שבת ומעריב לאחר האכילה, יכולים לקדש לאחר צאת הכוכבים ולטעום כזית או כביצה, לצאת חובת קידוש במקום סעודה, ולהתפלל קבלת שבת ומעריב (עפ"י התהל"ד הנ"ל).

ניתן להאזין לשיעורים במערכת "קול הלשון" 073.2951683

הוצאות הגליון נתנדב לעי"נ האה"ח העניא בת יבלחט"א הרב דוב בעריש שליט"א

ולעי"נ הר"ר אליעזר צבי בן יבלחט"א הרב יו"ט הלוי שליט"א